

Naselje Šokac – prilog najranijim spomenima šokačkog etnonima

Mario Bara*

Sažetak

Autor na temelju objavljenih izvora te literature prati najranije spomene etnonima Šokac. Na osnovi navedenih izvora određuje se prostor rasprostiranja etnonima Šokac u razdoblju od početka 16. do prve polovine 17. stoljeća. Izdvajaju se područje Mačve i Srijema kao ona s najranijom potvrdom imena Šokac. U drugom dijelu rada prate se tragovi ikavštine i katoličkog stanovništva u Mačvi kao poveznica s pojavom naselja Šokac. Treći dio rada prati razvoj i nestanak naselja Šokac kroz kartografske izvore.

Ključne riječi: Šokci, naselje Šokac, Mačva, ikavci

Uvod

Rasprava o podrijetlu Šokaca i etnonima Šokac/Šokci nije do kraja rasvijetlila njihov ishodišni prostor i etimologiju samog naziva. Različite discipline, lingvistika, etnologija, povijest i druge, dale su svoje doprinose u traženju odgovora na ova pitanja, no brojna su neodgovorena (Filipović 1967, Vuković 2012). Šokci nakon višestoljetnih migracijskih procesa, ali i širenja imena na razne skupine, danas žive u više država – u Hrvatskoj na području Slavonije, Baranje, zapadnoga Srijema; u Srbiji u zapadnoj Bačkoj u naseljima uz Dunav ili u njegovoj blizini, u Srijemu; u Bosni i Hercegovini na području Bosanske Posavine – iako je šokačko ime i imenovanje Šokcima povijesno prisutno na znatno širem području u Mađarskoj u Baranji i Bačkoj te u Rumunjskoj u Rekašu u Banatu, većinom asimilirani. Povijesni izvori spominju njihovo nekadašnje postojanje u Sloveniji u Beloj Krajini. Navedenim skupinama Šokaca treba pribrojiti i one u zapadnom dijelu Banata, od kojih je jedan dio doista posjedovao takvu etničku svijest, dok je većina banatskih Hrvata ipak samo imenovana Šokcima od okolnih naroda, a njihovi malobrojni potomci u Perlezu, Starčevu, Opovu i drugdje uglavnom se smatraju Hrvatima (Bara 2014). Gledajući zajedničku karakteristiku svih šokačkih skupina po raznim zemljama, smatraju se u

* izvanredni profesor, Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb

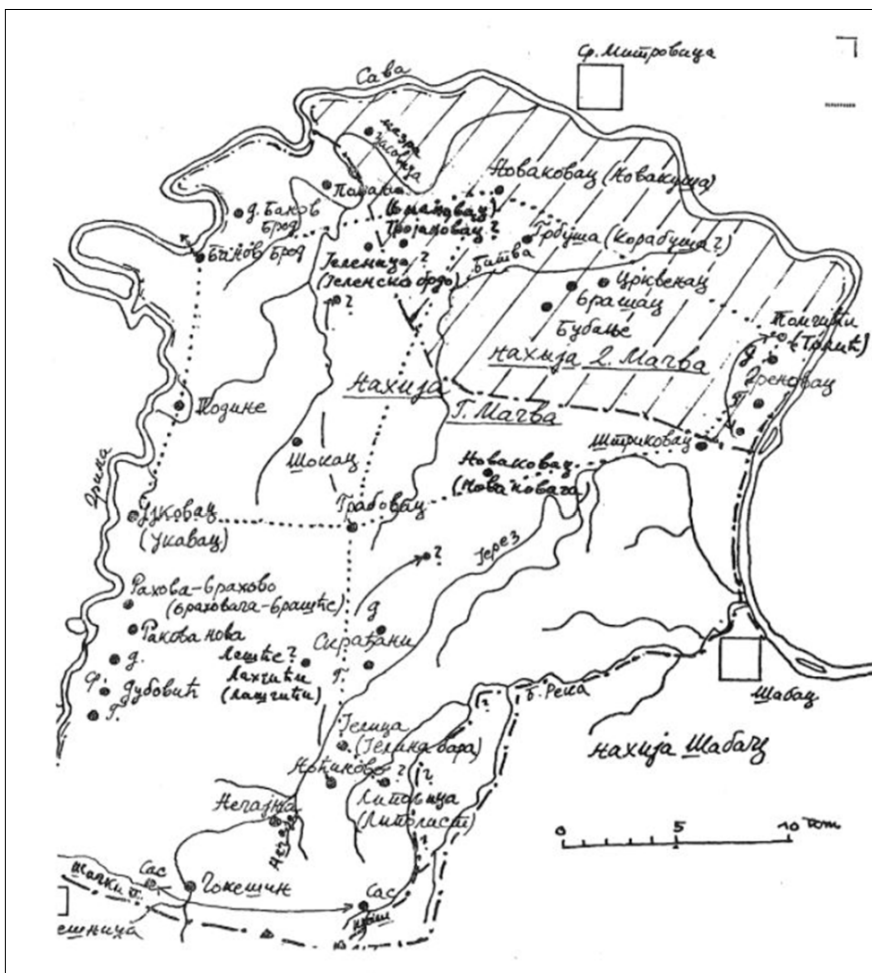
nacionalnom smislu Hrvatima, konfesionalno pripadaju Rimokatoličkoj Crkvi, a tradicionalno, njihovi govori su štokavsko ikavskog dijalekta stare akcentuacije (Vuković 2012: 328). Za pregled teorija o podrijetlu etnonima Šokac, njegovu značenju, migracijama, uputno je više vidjeti u radu Marinka Vukovića (2012). U ovom radu posvetit ćemo se najranijim primjerima pojave šokačkog etnonima, prostorno ga uže definirati za razdoblje od prvog do sada utvrđenog pisanog spomena 1533. u Mačvi do sredine 17. stoljeća na susjednim prostorima.

Širenje imena Šokac može se dovesti u vezu s osmanskim osvajanjima, migracijama stanovništva, doticajima različitih skupina stanovništva koji po prvi puta dolaze u izravan kontakt i njihova međusobna imenovanja. Pojava imena Šokac, u opreci nazivu Vlah, primjetna je na onim područjima gdje je dolazilo do doticaja slaven-skog katoličkog i pravoslavnog stanovništva (Vuković 2012: 357).

Etnonim Šokac u Mačvi 1533. godine

U doticaju različitih skupina stanovništva, katolika, pravoslavaca i muslimana, konstruiranja granica i imenovanja drugih/drugačijih nastaju novi etnonimi za različite populacije. Južno od Save i Dunava tijekom razdoblja srednjovjekovne Srbije bilo je često imenovanje Slavena katolika kolektivnom oznakom „Latini“ (Pavlović 1948). Riječ je o područjima Raške rudarskim krajevima gdje su u srednjovjekovlju postojale rudarske kolonije katolika Sasa te trgovačke kolonije Dubrovčana i Kotorana. Više je lokaliteta za koje postoje predaje da su ih naseljavali Latini (tj. katolici) i mjesta na kojima su „latinska groblja“. „U Ibru se ime ‘Šokci’ upotrebljava da označi rudare Latine – Rimljane. Na Kremičkoj Planini, na ‘muši’ (međi) sela Kremića i državne šume na Kopaoniku, neka okna se zovu Šokačke Rupe. Po narodnom kazivanju u njima su radili Šokci. Kao jedini trag ili uspomena na njih može se smatrati toponim ‘Šokačke rupe’ na Kopaoniku, iznad sela Kremića, gde su, po predanju, radili ‘Šokci.’“ (Pavlović 1948: 322). Neki autori smatraju i da je na tomu području preko albanskog i vlaškog supstrata došlo do nastanka etnonima Šokac koji je migracijama, uslijed osmanskog osvajanja, prenesen i na druga područja gdje je bilo katolika (Filipović 1967: 150, Vuković 2012: 355). Na tom tragu Marinko Vuković smatra da je Bosna najvjerojatnije sekundarno ishodište etnonima Šokac, a da se prvotno imenovanje Šokcima u današnjem značenju dogodilo „na prostoru istočnije od Bosne ili na njenim istočnim rubovima oko gornjeg i središnjeg toka rijeke Drine“ (2012: 355). Milenko Filipović je bio uvjerenja da je pojava imena Šokac na području sjeverne Srbije u Mačvi „iz novijeg vremena i posljedica migracije“ (1967: 147). Međutim, upravo je na tom području u susjedstvu sjeveroistočnog ruba Bosne, na doticaju rijeke Drine i Save, u nahiji Gornja Mačva, zabilježeno selo Šokac 1533., u tadašnjem Zvorničkom sandžaku (Handžić 1986: 109). To je za sada najranije dokumentirani spomen tog etnonima. Interesantno da je ostao relativno nezamijećen od njegove objave u popisu Zvorničkog sandžaka (Handžić 1986) pa do suvremenosti iako su se brojni autori bavili istraživanjem etnonima Šokac i šokačkog ishodišnog prostora.

Neki raniji spomen šokačkog imena u dokumentima, ako se otkrije, vjerojatno bi bio vezan uz bliske, susjedne prostore Mačvi.

Slika 1. Naselje Šokac u Mačvi 1533. Izvor: Simonović 1987: 83, rekonstrukcija prema popisu Zvorničkog sandžaka iz 1533.

Izvan tog područja etnonim Šokac/„Šokač“ se javlja zapisan, svega tridesetak godina kasnije 1560-ih, u većem broju srijemskih naselja. Navodimo oblike etnonima Šokac zabilježene u popisu: osobno ime uz oznaku „Šokač“ Ivaniš – Šokač, Habyan – Šokač, Dimitra – Šokač, Imre – Šokač, Mitar – Sokač, Matijaš – Sokač, Ivaniš – Sokač, D’ura – Sokač, Radovan – Sokač, zatim kao nadimak/prezime Mate Šokač, Marko Šokač, Damyan Šokač, Nikola Šokač, Viršak Šokač, Ištfan Šokač, Vinko Šokač, Manko Šokač. Oblici etnonima Šokac zabilježeni su u: Gornjem Lovasu, Kupincu, Jameni, Šitaru, Opojevcima, Velikim Remetama (*Büyük Remeta*), Beškoj, Kamendinu, naseljima Ivlaştinçi (?), Hilapovçi (?) i Helinçi (?) u nahiji Gr-

gurovci (McGowan 1983: 36, 54, 103, 107, 112, 124,167, 207, 242, 395, 490, 494, 515). Također, javljaju se i izvedenice iz etnonima Šokac u obliku prezimena Šokče „Šokče“ (Mato Šokče) u Vukovaru te Šokčić „Šokčit“ D'ura Šokčit', Nikola Šokčit' u Batrovcima i Vrdniku mezri Remeta (McGowan 1983: 76, 134, 258).

U kasnijim desetljećima i stoljećima se može postupno pratiti širenje i prijelaz šokačkog etnonima na populacije u Bačkoj, Banatu, Baranji, Slavoniji, Bosanskoj Posavini, Lici, Dalmaciji i drugdje (Boškov 1992, Vuković 2012). Ferman sultana Ahmeda I. upućen 1615. godine budimskom veziru Ali-paši i beglerbezima kaniškomu i bosanskomu sadrži naziv Šokci (Sekulić 1991: 91-92). Ferman istog sadržaja koji je pronašao Aleksa Ivić u mađarskom arhivskom gradivu te ga ustupio Risti Jeremiću glasi: „Salihben Šemseddin, somborski kadija i Derviš Mehmed, segedinski kadija od 26. marta 1620. godine dobili [su] od budimskog beglerbega kopiju carskog fermana kojim se zabranjuje pravoslavnom mitropolitu da kupi porez od Mađara i Šokaca, jer se njihova vera razlikuje od vere Grka, Srba i Vlaha i Mađari i Šokci nemaju nikakve veze sa pravoslavnim mitropolitom.“ (Jeremić 1926: 95). Jovan Cvijić je smatrao osobito etnografski zanimljivim šokačke skupine u Baranji i u Bačkoj za koje je pretpostavljao da „u njima pored balkanskih doseljenika verovatno ima, u šumovitim močvarama pored Dunava, i ostataka starog panonsko-slovenskog stanovništva“ (Cvijić 1966: 135). Njegovu pretpostavku o autohtonosti tih Slavena mogli bi potvrditi naselja s totskom oznakom u svom imenu u predosmanskom razdoblju. Primjerice, naselja Tóti (kod Baračke), Tótisziget (kod Bátmonostora/Monoštorlija), Tótaranyán (kod Apatina), Tothfalw/Tótfalu (kod Monoštora i Kupusine), Tothwayzka (Vajska), Thothchewregh (sjeverno od Bača), Thothfalw/Tótfalu (kod Obrovca), Tótcserreg (Kruščić), Tótfalu i Bátatótfalu (kod Sonte), Doroslótótfalu (kod Srpskog Miletića) (Antunovich 1882: 60; Eschenburg 1976: 61, 87; Rác 2011: 171, 174, 175, 177, 192-193). Naselja su to u blizini Dunava u kojima su uz druge stanovnike obitavali ili još uvijek obitavaju bački Šokci.

Osmanske vlasti u Beogradu su razlikovale katolike Bošnjake i Šokce te ih odvojeno bilježe u dokumentima 1628. i 1632. (Bojanić 1982). Drugi izvori spominju Šokce u Višnjici kod Beograda gdje se po izvještaju barskog nadbiskupa Petra Mazareka nalazilo 120 katolika, većinom vodeničara Šokaca (Filipović 1967: 141). Kroz 17. i napose 18. stoljeće izvori učestalo koriste šokački etnonim. Zajedničko svim populacijama koje su dobivale ovu etnonimsku oznaku je da su bile katoličke i ikavskog govora.

Mačva prije osmanskih osvajanja

Prostor Mačve ima dugu povezanost i imenovanje sa susjednim Srijemom – „onostrani Srijem“. Ime je dobila po gradu i utvrđenju Mačvi (*Macsó*). Vremenom se ime proširilo na šire područje Mačvanske banovine (Ćirković 2008). Teritorij su kroz predosmansko razdoblje uglavnom kontrolirali ugarski vladari. Mačvu su prvi put od 11. stoljeća preuzeli od dotadašnjih takmaca Bizanta i Bugara, a kontrola se i kasnije povremeno mijenjala. Od tog razdoblja kroz 12. i 13. stoljeće se na području

Srijema i Mačve preklapaju bizantski „grčki“ crkveni utjecaji i katolički pod Kalačkom nadbiskupijom sukladno odnosima moći Ugarske i Bizanta (Andrić 2008: 120-121). Postupna latinizacija je tekla u kasnijem razdoblju jer je crkva istočnog obreda imala u ranoj ugarskoj državi u njezinim južnim područjima značajniju ulogu negoli se to uobičajeno misli. Podatak da su na području Mitrovice ili Svetog Dimitrija (*Sancto Demetrio*) kao redovnici odvojeno živjeli Grci, Slaveni i Mađari (Andrić 2008: 131) ukazuje na različite kulturne utjecaje koji su mogli biti slični na susjednom mačvanskom teritoriju. Polovinom 13. stoljeća Bela IV. osnovao je Mačvansku banovinu kao dio obrambenog sustava južnih granica Ugarske. Vladao je susjednom Usorom i Soli (područjima preko rijeke Drine u sjeveroistočnoj Bosni). Prirodna granica bile su joj na sjeveru rijeka Sava i na zapadu rijeka Drina dok su južne i istočne granice bile podložne promjenama i nisu bile čvrsto određene. Na jugu su granice sezale do planina Maljen, Suvobor i Rajac, na jugoistoku do Rudnika, a na istok do rijeke Kolubare (Vujković Šakanović 2018: 160). Postavljani su banovi Mačve koji su bili zaduženi za obranu granice, održavanje tvrđava i posada. Kralj i plemići su imali posjede južno od Save, a srpski u službi ugarske krune sjeverno od rijeke (Komatina 2016). Mačva je povremeno davana na upravu srpskim kraljevima kao vazalima. Pojedini srpski vladari su se neuspješno sukobljavali s Ugarskom oko kontrole nad Mačvom. Ugarska je bila uspješna u tim sukobima iako je za vrijeme cara Dušana kratkotrajno bila izvan ugarske vlasti. Mačvom su upravljale i ugarsko-hrvatske velikaške obitelji (Lacković, Morovički, Gorjanski, Horvat, Iločki i dr.). Nakon kratkog razdoblja osmanske vladavine (1459. – 1476.), Mačvu je povratio Matija Korvin i na njezinu području osnovao Šabačku banovinu koja je opstala do 1521. kada su Osmanlije osvojili Šabac (tur. *Bogurdelen*). Teritorij Mačve bio je podijeljen između Zvorničkog i Smederevskoga sandžaka te su ga Osmanlije uz manje prekide kontrolirali naredna tri stoljeća.

Tragovi ikavizma

Na prisutnost ikavizama u ekavskim govorima prvi je pozornost skrenuo Vuk Stefanović Karadžić u *Srpskoj gramatici* izdanoj uz *Rječnik* 1818. Po mišljenju Aleksandra Belića, ikavizmi su sa strane donijeti na ekavski prostor, točnije iz istočne Bosne koja je svojevremeno bila ikavska (Remetić 1981: 61-62). Antonije Aleksić navodi da je Mačva zadržala neznatno starog stanovništva, slabe naseljenosti kroz povijest zbog sukoba oko kontrole, i da je dio nekadašnjeg stanovništva bio katoličke vjere. Navodi: „Šokci (rimokatolici) bili su doseljenici iz Bosne ili za vreme austrisko-turskih ratova iz Slavonije.“ (Aleksić 1891: 12). Ikavske tragove u Mačvi Stjepan Pavičić je pokušao objasniti pretpostavkom, bez oslanjanja na izvore, o staroj migraciji iz slavonsko-srijemskog prostora (Remetić 1981: 67-68). Na kontinuitet „bosansko-slavonsko-šumadijsko-vojvođanskog“ kontinuuma starijeg datuma ukazivao je Berislav Nikolić. Smatrao je da je utjecaj ikavskih govora u Mačvi u razdoblju srednjovjekovne Ugarske, kada je prostor bio u bliskim društvenim i kulturnim vezama sa Slavonijom i sjeveroistočnom Bosnom (Nikolić 1966: 130), i drugih za-

padnih govora (npr. oblik med koji se javlja u čakavskim i kajkavskim), završio s krajem 14. stojeća prije velikih seoba srednjovjekovnog stanovništva Srbije s juga (Nikolić 1966: 131). Zadržali su se neki ikavski oblici u Mačvi (npr. *sikira*, *grijati* i dr.) (Nikolić 1966: 56.), a u Podrinju ikavski toponimi Briza, Jelin, Ostinjak (prema stijeni), Drinje (prema drijen/dren) i mikrotoponimi (Tešić, 1977: 196). Neki ikavski toponimi iz osmanskog razdoblja (npr. Didino, Žlibac, Svitica, Bilica, Bili Potok, Ričica, Rika, Cerska Rika, Bila Rika, Vitina Rika, Jašina Rika, Stanska Rika, Stipana Polje, Dolnji Drin) zabilježeni su 1519. i 1533. u istočnoj Bosni, Mačvi i Podrinju (Handžić 1986). Milosav Tešić smatra da su ikavci u Mačvi i Podrinju podrijetlom iz krajeva Bosne i Hercegovine i Dalmacije, migracijske struje koja je starija od dinarske struje i koja je ostavila ikavske toponime (1977: 195). Slično je smatrao i Aleksandar Belić: „Ikavci, koji su se nahodili između reke Bosne i Drine, otišli su delomice u Srbiju i Vojvodinu, gde ih je nestalo u šumadisko-sremskom govoru, ili su se sačuvali kao ikavske oaze oko Drine u zapadnoj Srbiji.“ (Remetić 1981: 82). Pavle Ivić je također bio pod utjecajem etnografskih istraživanja pa je zaključio da su ikavizmi doneseni od migracijske struje useljenika iz Dalmacije, zapadne Bosne i Hercegovine, kako je vjerovao, u 17. stoljeću (Remetić 1981: 85). Doseljavanje nekog značajnijeg broja doseljenika iz zapadnih krajeva koji bi mogli donijeti ikavske utjecaje, primjerice prema tvrdnjama Ljube Pavlovića, odbacuju se jer nema potvrde u povijesnim izvorima za takve velike migracije (Remetić 1981: 78). Jovan Cvijić je bio uvjerenja da je ikavsko stanovništvo u zapadnoj Srbiji podrijetlom vrlo staro, istovjetno onome koje je prevladavalo u susjednim dijelovima Bosne (Remetić 1981: 80). Miloš Moskovljević je iznio tezu o izvornom ikavskom stanovništvu na području Mačve i dijelova zapadne Srbije. Raspravljajući o granicama jekavskih i ekavskih govora u Srbiji navodi: „Po mome mišljenju ti ikavizmi su ostatak ikavskih starosedelaca, koji su ovde živeli do 15. veka pa su se docnije utopili u ekavskom moru, koje je preplavilo ove krajeve pred navalom Turaka, a tek docnije su se u ove krajeve počeli doseljivati jekavci.“ „Isto tako ne može se uzeti da su ikavizme uneli u ekavski govor doseljenici ikavci, jer od 15. veka nije bilo velikih migracija sa zapada na istok, a najmanje katoličkih...“ Zaključuje da je „najverovatnije pretpostaviti da je do XV. veka u severozapadnoj Srbiji u tkz. Mačvi (u širem smislu) stanovništvo bilo ikavsko“ (Moskovljević prema Remetić 1981: 66). Drugi autori (Pavle Ivić, Dalibor Brozović, Slobodan Remetić) se nisu slagali s Moskovljevićem već su smatrali da su ikavizmi mogli nastati fonetskim ili morfološkim putem, neovisno od utjecaja ikavskog govora. Od 1980-ih i teorije Slobodana Remetića prevladava uvjerenje da je postojanje ikavštine u uskome području Podrinja i Mačve rezultat čuvanja fonološke individualnosti staroga glasa „jata“, odnosno da su ikavski izrazi nastali najvjerojatnije u „doticaju jake ijekavske doseljeničke struje i govora s fonološkim jatom“ (Remetić 1981: 96). Ovom mišljenju treba pridodati povijesnu činjenicu prisutnosti ikavaca u susjednoj Mitrovici i Srijemu, naslonjenost mačvanskog i podrinskog prostora na susjedne bosanske i slavonsko-srijemske, višestoljetni društveni i politički utjecaj pod Ugarskom te je za Mačvu očekivati kao tranzitni prostor da je primala kulturne obrasce iz okolice.

Prisutnost katolika u Mačvi

Kako se uz ikavski govor uz Šokce vezuje i pripadnost Rimokatoličkoj Crkvi, osvrnut ćemo se i na prisutnost katolika na tom području jer se imenovanje Šokcima vezuje i za taj marker drugosti u odnosu na neku populaciju. Postojanje franjevačkoga samostana Bosanske vikarije u Mačvi te blizina Srijema i Bosne daju naslutiti da je bilo i drugih Slavena katolika na tom području pored već spomenutih predstavnika dubrovačkih trgovačkih kolonija. O prisutnosti Slavena katolika u Mačvi tragove možemo tražiti u aktivnostima franjevačkog reda, arhiđakonatima Srijemske biskupije južno od Save u današnjoj Mačvi i ugarskoj vlasti (Ćirković 1997: 252). Sjedište kaptola bilo je u samostanu sv. Irineja na južnoj obali Save u današnjoj Mačvanskoj Mitrovici. Srijemska biskupija je južno od Save imala arhiđakonate u „Belinu, koji odgovara istoimenoj župi uz Savu, u neposrednom susedstvu Mačve (u užem smislu), Posavije (Pazzavia, Pozavia, Pozania), koji prekriva Mačvu u užem smislu, zatim Polja (Polya) oko Svetog Irineja i Obna (*Obona, Abona, Abana*) koji odgovara imenu reke u valjevskom kraju“ (Ćirković 1997: 253). Postojanje arhiđakonata na jug sve do Valjeva i Rudnika govori o evidentnosti katoličke crkvene organizacije pod ugarskom vlašću. Međutim, nejasna je organizacija i postojanje mreža župa i njihova stalnost napose zbog sukoba oko kontrole nad prostorom Mačve. Postojanje „pagana i nevjernika“ i povremeni ratovi su razlog zbog kojih se arhiđakon Posavija navodi bez prihoda 1354. na području svog arhiđakonata (Ćirković 1997: 253).

Zbog prisutnosti pravoslavnih i bosanskih krstjana Mačva je bila misijsko područje. Franjevci dolaze u te krajeve na poziv srpskoga raskralja Dragutina koji je ženiđenim vezama od ugarskoga kralja (1284.) dobio na upravu Mačvu s Beogradom i Usoru u Bosni (Dragojlović 1974: 113). Budući da je bio oženjen katolkinjom i od majke katolkinje, obiteljski vezan s ugarskom krunom, zbližio se s Katoličkom Crkvom (tj. prihvatio jedinstvo s Katoličkom Crkvom). Papa Nikola IV. primio ga je pod zaštitu sv. Petra i uputio mu dva franjevca hrvatske provincije da na području pod njegovom upravom vrše službu inkvizitora. Iako su bosanski krstjani obitali prvenstveno u Bosni, bilo ih je i u susjednim područjima. U Žitiju kralja Dragutina stoji bilješka da je u tim krajevima Dragutin mnoge od heretika obratio na vjeru kršćansku i krstio ih. Kasniji papa Bonifacije VIII. povjerio je 1298. godine franjevcima službu istraživanja i pobijanja heretičke zablude ne samo u Bosni, nego i u Mačvi. Uprava Ugarske nad Mačvom tijekom 14. i 15. stoljeća pridonijela je daljnjem jačanju katoličke prisutnosti. Pri osnivanju samostana franjevci su birali prvenstveno rudarska i trgovačka mjesta u kojima je već bilo katolika trgovaca iz primorskih gradova i koja su uživala izvjestan stupanj autonomije, što im je olakšavalo rad (Ćirković, Mihaljčić 1999: 770). Osnovana je Mačvanska kustodija za samostane u istočnoj Bosni i Mačvi (Mandić 1960: 66). Na desnoj strani Drine, u Mačvi i Podrinju, bili su podignuti franjevački samostani: „Mačva, (Vrh), Krupanj i Ljubovija (tj. Lab, ukoliko ovaj samostan nije bio lociran na lijevoj strani Drine).“ (Džaja 1992: 163). Postojala su još dva franjevačka samostana u Crnči i Rudniku (Ćirković 1997: 250). Od samostana Mačva su vjerojatno ostaci na lokalitetu Viškupija/Biškupija u

selu Ravnju (Aleksić 1891: 11-12). Samostani su podignuti poslije 1374. Katoličke crkve sigurno su postojale u mjestima Lipniku, Trešnjici, Krupnju, Mačvi i drugdje u Podrinju i dalje prema jugu (Ćirković 1997). Mačvi susjedna Dmitrovica/Mitrovica (današnja Srijemska Mitrovica) je imala jaku katoličku prisutnost. Ovdje ćemo spomenuti i nazočnost Dubrovčana u Mitrovici zbog povezanosti iste s Mačvom (gradom) i područjem Mačvanske banovine. Nazočnost Dubrovčana spominje se 1296. u onostranom Srijemu (Mačvi) i 1302. godine u ovostranom Srijemu (sjeverno od Save) (Vasin 2017b: 14). Mitrovica je bila važno stjecište dubrovačkih trgovaca tijekom 14. stoljeća i jedna od prvih u južnoj Ugarskoj (prve obitelji dubrovačke vlastele u toj koloniji: Menčetići, Gučetići i Petranje, spominju se još i Sorokočevići, Gundulići, Ranjine i dr.) (Prica 1969; Dinić-Knežević 1986; Vasin 2017b). Grad Mačva, koji se nalazio s južne strane Save, se spominje 1313. kada su u gradu bili Dubrovčani. Dubrovačka Republika imenovala je konzula za Mačvu i okolicu što svjedoči o porastu broja njezinih građana na tome području. Većina pisanih izvora o gradu Mačvi odnosi se na spomen katoličke prisutnosti i župe (Ćirković 2008: 17). Drugi spomen Mačve je iz 1319. u vrijeme kada su Dubrovčani držali u zakupu zajedno s trgovištem Mačvom i trgovište i rudnik Lipnik u Azbukovici te je uspon tih naselja bio vezan uz trgovinu, odnosno rudarstvo. U gradu Mačvi trgovina se razvijala zbog položaja uz Savu (do danas nije točno lociran, ali je izvjesno da je bio na Savi), blizine Mitrovice te Drine uz koju su vodili putovi iz bosanskih i srpskih rudnika. Mačva se u pismu iz 1346. navodi kao župa pod Kotorskom biskupijom iako je drugi podaci uključuju pod nadležnost Kalačke nadbiskupije (Ćirković 1997: 255). Pojedini predstavnici kolonija živjeli su na relaciji Mačva, Mitrovica, Beograd (Ćirković 2008: 17). Grad Mačva se spominje 1386. u vrijeme borbi oko ugarske krune koja se negativno odrazila na južnim granicama, grad Mačva je ostala bez svećenika koji je u njoj stalno boravio. Stoga se upućuje svećenik iz Drivasta da ode u Slavoniju¹ u mjesto zvano Mačva (*ad partes Sclauonie ad locum dictum Macoua*) i da tamo naredne tri godine obavlja službu (Ćirković 2008: 17; Vujković Šakanović 2018: 165). Kasnije se kroz 15. stoljeće spominju Dubrovčani u naselju Zaslon (lokalitet na kojem će se razviti Šabac) u kojem su imali svoju koloniju (Grčić i Grčić 2011: 85). Navedene kolonije bile su važne Dubrovniku za širenje trgovačkih veza dalje po Srijemu i Ugarskoj pod kojom su u to vrijeme Beograd i Mačva. Njezini trgovci tako stižu do Bača, Kovina, Temišvara, Velikog Varadina, Budima itd. (Dinić-Knežević 1986). Uz Dubrovčane i druge Slavene katolike starosjedioce, bivše bosanske krstjane (novi katolici), u Mačvi je bilo Sasa i zasigurno Mađara.

Jačanjem crkvene strukture, demografskim promjenama, vjerojatnim povremenim naseljavanjem u Mačvu iz susjednih prostora dovelo je do prevaga katoličkog utjecaja kroz 14. i 15. stoljeće, ali je i nadalje ostala znatna prisutnost pravoslavnog stanovništva i pravoslavne crkvene strukture (Mitrović, Koprivica 2016: 16). Da je postojalo doseljavanje iz raznih krajeva Ugarske i drugih teritorija na područje današnje Srbije, svjedoči stanovnik u Smederevu na Dunavu, gdje se 1435. godine

¹ Iz perspektive svećenika Mačva je prostor Sklavonije/Slavonije.

spominje „Charvoe Novachovich ex Pastrovichis“ (Hrvoje Novaković iz Paštovića) (Vidović 2019: 188). Zatim u dolini Crnog Timoka etnonimsko naselje Hrvatinoce/Hratinovci prema osobnom imenu Hrvatini (Bojanić-Lukač 1973: 49). Pojava hrvatskog etnonima na tom području vjerojatno je posljedica razdoblja ugarske vlasti u 14. stoljeću koje su od pograničnih teritorija ustrojili obrambene banovine, Braničevsku, Kučevsku, Severinsku, Vidinsku banovinu. Identičan oblik imena naselja Hrvatinoce javlja se kod Ozlja u 15. i kod Kutjeva u 16. stoljeću (Lopašić 1894: 201; Moaćanin 1997: 473).

Katolička Crkva je u razdoblju prije osmanskih osvajanja imala solidnu organizaciju na prostorima Mačve, Beograda i dijelova današnje Srbije južno od Save i Dunava. Crkva je u srednjovjekovlju bila važna institucija te je većina gradova na Savi i Dunavu imala više od jedne crkve (pravoslavnih i katoličkih). Među katoličkim crkvama bilo je i onih koje su podizali i uzdržavali dubrovački trgovci. U Beogradu je postojao franjevački samostani više katoličkih crkvi (Dinić 1978: 65).

Naselje Šokac od 16. do početka 19. stoljeća

Nakon zauzeća Mačve 1521. Osmanlije su područje najvećim dijelom pripojili Zvorničkom sandžaku. Uži prostor Mačve su podijelili na dvije nahije, Gornja Mačva i Donja Mačva. Nedugo po stabilizaciji vlasti proveden je popis Zvorničkog sandžaka 1533. (Handžić 1986). Cjelokupna Mačva je bila močvarna i izložena poplavama, a time i slabije naseljena (Vasin 2017a: 29-31, 38). U nahiji Gornja Mačva popisano je 29 sela i jedno u timarima, ukupno 30 sela (Simonović 1987: 84). Među tim selima je i selo Šokac s 3 kuće i jednim neoženjenim, ukupno oko 20 stanovnika. Nalazilo se jugozapadno od Bogatića, a sjeverno od starog sela Klenja (Simonović 1987: 86). Na tom području se do suvremenosti održao toponim Šokačko polje. Kako bi se broj stanovnika stavio u perspektivu okolnih naselja nahije Gornje Mačve, treba istaknuti da je najmanje naselje imalo samo jednu naseljenu kuću, a najveće 22 kuće, u prosjeku 11 nastanjenih kuća ili u 67,2 stanovnika. Mora se imati na umu da je dio stanovništva izbjegao na sjever preko Save i Dunava. Naselja nahije Donja Mačva bila su slabije naseljena jer su se nalazila u dijelu Mačve s više močvara i povodnog terena. U prosjeku su imala 8,47 kuća ili 50,82 stanovnika po naselju (Simonović 1987: 89). Zbog velikog pomanjkanja svećenika u osmanskim krajevima i poraznog stanja katolika malo je podataka o stanju u malim sredinama poput sela u Mačvi. Bonifacije Drakolice je u susjednom Srijemu 1581. predsjedavao sinodi katoličkih svećenika u Bapskoj. Popis mjesta od kud su dolazili svećenici, Bapska, Ivakovo, Morović, Dragotin, Tompojevci, Gorjan, de Uarse, svjedoči o katoličkim središtima (Skenderović 2017: 41-42). Prilikom posjeta Bartola Kašića 1612. Mitrovici, okolnim mjestima, Moroviću i drugdje bio je ugošćen od katolika i održao je svugdje svete mise (Kašić 1987: 49-50). Ako se zna da su nedaleka naselja selu Šokci, preko Save, u Srijemu imala brojnije katoličke zajednice poput Morovića i Nijemaca (Jačov 1986: 14; Devčić 2004: 253) za koje Kašić navodi i postojanje mjesnih svećenika (Kašić 1987: 50-51) mogli bi pretpostaviti da je bilo povremene duhovne skrbi

za katolike u Mačvi. Kašić je također naveo da nije bila puno bolja duhovna skrb niti znanje o kršćanskoj vjeri kod pravoslavnih, naime „da ništa ne znaju osim da su kršćani“ (Kašić 1987: 48). Za Beograd i njegovu okolicu, naselje Višnjica, ima nešto više podataka gdje se među katolicima također spominju Šokci (Filipović 1967: 141). U osmanskim dokumentima za slavensko katoličko stanovništvo pod pojmom „Latinler“ imenovani su uglavnom Dubrovčani, dijelom drugi Dalmatinci i ostali kršćani. Rijetko su Dubrovčani imenovani pojmom „Frenk keferesi“ s više varijacija. Javljaju se imenovanja Latini i drugi nevjernici, šokački i latinski narod, Mađari i Šokci – „Latin ruhb ve sair keferesi, Şokça ve Latin taifesi, Macar ve Şokça“ (Smajić 2014: 133). U jednom katastarskom popisu Smederevskog sandžaka, iz 1516. godine, upisan je i džemat (skupina, zajednica) Dubrovčana „Cemaat-i Frengiyan an Dubrovnik“. Frenk je bio pojam koji se odnosio uglavnom na zapadnu Europu i europske stanovnike izvan islamskog utjecaja, ili nekoga tko je podrijetlom bio iz takvih krajeva pa čak i novih muslimana (Zirojević 1980: 379). Među ostalim kršćanima u Beogradu bilo je Mađara katolika i protestanata (Jačov 1986: 14). Kada je osmanska državna administracija imala potrebu uočavati razlike između slavenskog katoličkog stanovništva, koristila je pojam „Latin“ za Dubrovčane i Dalmatince, dok je pojam „Bošnjak“, „Şokça ve Bošnjak“ ili samo „Şokaç“ korišten za katolika podrijetlom iz Bosne, moguće i starosjedioce iz Srijema i susjednih područja (McGowan 1983; Fotić 2005). Naime, zbog sukoba među beogradskim katolicima² oko crkve sv. Petra nastao je niz dokumenata u kojima su spomenuti beogradski Šokci. U crkvi sv. Petra su bosanski franjevci tradicionalno služili kao kapelani, ali su na njeno korištenje pretendirali novopridošli isusovci. Nju su Dubrovčani preko prizrenskog biskupa sa sjedištem u Beogradu Petra Katića (1618. – 1621.) oduzeli franjevcima i predali ju (1618.) isusovcima, koji su je jedno vrijeme posluživali. Crkvu je 1627. godine preuzeo smederevski biskup s rezidencijom u Beogradu fra Albert Rendić, podrijetlom Dubrovčanin. Njegovo postavljanje za biskupa bio je pokušaj stvaranja specifične misionarske hijerarhije u područjima pod osmanskom vlašću, uz direktno upravljanje iz Rima. Taj pokušaj doživio je sudbinu kao i druge inicijative iste vrste. Takva nastojanja samo su rezultirala ozbiljnim sukobima s bosanskim franjevcima. Preuzimanjem crkve od biskupa Alberta Rendića, nju počinju posluživati dva dubrovačka franjevca koje su u to vrijeme doveli Dubrovčani. Osmanske vlasti tako u jednom dokumentu iz 1628. zabranjuju miješanje „Bošnjaka, Šokaca i ostalih nevernika“ u poslove „dubrovačkih Latina“ i njihove crkve u Beogradu (Bojanić 1982: 52). Interese bosanskih trgovaca zastupao je fra Pavao Papić, koji je pred kraj svog boravka u Beogradu (1629.) došao u sukob s nekima od njih. Vremenom je ovaj sukob izašao iz isključivo crkvenih okvira i prerastao u beskompromisno nadmetanje dviju trgovačkih kolonija. U sukobe beogradskih katolika uplitale su se i osmanske vlasti. Sultan je pod lobiranjem Dubrovčana presudio da crkva pripadne njima. Brojčani omjeri bili su na strani Bošnjaka kojih je prema nekim navodima 1633.

² Sukob je zapravo započeo još 1607. kada su Dubrovčani izaslali dva misionara, Ignacija Alegrettija i Antuna Velislavića (*Velislavi*), koje su bosanski katolici optužili pred osmanskim vlastima kao papinske špijune (Skenderović 2017: 43).

godine bilo oko 1500, ali je politički utjecaj Dubrovčana bio veći (Fotić 2005: 70). Zasigurno je taj brojčani omjer utjecao na sukobe oko prevlasti nad crkvom. „Bosanski šticionici i Šokci“ su stoga kupili kuću u blizini crkve sv. Petra koja se nalazila u „Latinskoj čaršiji (*Latinler Carşusu*)“, ali su osmanske vlasti naredile da se nakon provjere navoda Dubrovčana crkva sruši (Bojanić 1982: 79). Kompromis između Dubrovčana i Bosanaca, odnosno isusovaca i franjevaca postignut je 1643. godine. Međutim, pravi pobjednici bili su predstavnici turske vlasti koji su desetljećima iz ovog sukoba izvlačili ogromne količine novaca. Franjevci su ostvarili daljnji uspjeh 1647. godine kada je Kongregacija za propagandu vjere, uz podršku Austrije, prvi put imenovala franjevca Bosne Srebrene fra Marina Ibrišimovića s naslovom smederevskog biskupa i za beogradskog biskupa i apostolskog vikara za Ugarsku. Papa je potvrdio ovaj prijedlog pa je fra Marin Ibrišimović postao prvi biskup obnovljene Beogradske biskupije. Time su ionako utjecajni bosanski franjevci, zahvaljujući svojoj brojnosti, financijskoj snazi i dugim iskustvom u odnosima s vlastima, postigli poziciju najvišeg misionarskog autoriteta pod osmanskom vlašću. Ibrišimović je 1649. u Beogradu krizmao 2001 osobu, a u nedalekom selu Višnjici još 14 osoba (Dević 1999: 376). U Višnjici je 1632. živjelo 120 katolika Šokaca (Dević 2004: 266; Filipović 1967: 141). Matej Benlić je bio sljedeći beogradski biskup (1651. – 1674.) koji je stanovao samo povremeno u Beogradu, a većinu vremena u Velikoj, u Slavoniji. Bio je rođenjem iz Banja Luke, odakle je potjecalo i više bosanskih trgovaca u Beogradu. Pišući 1659. godine Kongregaciji u Rim o prilikama u beogradskoj biskupiji, Benlić je naveo da je bilo ukupno 940 katolika, od toga 132 kuće Bosanaca i 31 kuća Dubrovčana koje su imale ukupno 840 katolika te, kako piše, još 100 „drugih“ katolika. Postojala je jedna katolička crkva u kojoj su služila dvojica franjevaca. O crkvi su se brinuli dubrovački, a o svećenicima dubrovački i bosanski trgovci zajedno. Istodobno, nedaleko od Beograda, u Višnjici je živjelo još 100 katolika. Biskup Matej Benlić je u Beogradu još u dva navrata podijelio svetu potvrdu, 1664. i 1669. godine.³ Za vrijeme njegova biskupovanja pritisak na katolike u Srijemu i drugim krajevima u njegovu djelokrugu osobito je pojačan pa je, uz nedostatak katoličkih svećenika, znatan broj katolika izlaz tražio u prelasku na pravoslavlje. Katolici iz Mitrovice javili su u Rim pismom od 24. X. 1655. „da su mnoga mjesta i cijela sela prešla na pravoslavlje“. Još jedno pismo, pisano ikavicom i bosančicom, koje su katolici „iz Srma u Mitrovici“ uputili kongregaciji 4. IX. 1658. svjedoči da je na teritoriju Srijemske biskupije tada živjelo oko 30 000 katolika, koji su imali 20 crkava (Jačov 1992: 682-686). Analogijom situacije u Mitrovici i susjedstvu možemo pretpostaviti da su mačvanski katolici iz predosmanskog razdoblja izbjegli na sjever ili prelazili u pravoslavlje zbog nedostatka duhovne skrbi. Dio je bio pod utjecajem kalvinizma o čemu bi mogao svjedočiti hidronim na sjeveru Mačve za rukavac rijeke Bitve „kalvinska Rvenica“ (Aleksić 1891: 59). Također, ako su korišteni ikavski oblici u Mitrovici „Srim“, vjerojatno je ikavskih ostataka bilo u Mačvi što svjedoče istraživanja lingvista u 20. stoljeću (Nikolić 1966; Remetić 1981).

³ Više o katolicima u Beogradu u: Bara, Mario. *Hrvati u Srbiji*. Subotica. <https://hmv.org.rs/hrvati-u-srbiji/povijest/2/> (pristupljeno 14. svibnja 2021.).

Prodor austrijske vojske 1688. godine, zauzeće Beograda, zatim Prištine i Skopja te protunapad Osmanlija i povratak teritorija do Dunava i Save, pokrenuo je niz prisilnih migracija u kojima su nestale i neke kolonije dubrovačkih i bosanskih trgovaca. Naime, u nekim sredinama Dubrovčani su poticali i sudjelovali u ustanku protiv Osmanlija. U tom razdoblju rušene su i katoličke crkve, ali selo Šokac u Mačvi je opstalo. Predjeli su u to vrijeme bili s velikim šumama. Prema karti grofa Marsiljija (*Marsigli*) iz 1699., Mačva je bila puna gustih šuma, močvarna i nenaseljena (Vesnić 2017a: 47).

Podatcima o kretanju broja stanovnika sela Šokac pod osmanskom vlašću do 1718. ne raspoložemo, iako vjerujemo da u turskim arhivima oni postoje. Pod austrijskom vlašću (1718. – 1739.) naselje je registrirano u svim kasnijim popisima i kartama do sredine 18. stoljeća (Simonović 1987: 86, 95, 96, 98).

Slika 2. Naselje Šokac 1718. Izvor: *Tabula Geographica nova et exacta distincte exhibens Regnum Sclavoniae cum Syrmii Ducatu quod fluvii Savi Illovae Dravi et Danubii alluitur eius Provinciae Conterminae sunt Regnum Hungariae Croatiae Bosniae Serviae et Bannatus Temeswariensis*
<https://maps.hungaricana.hu/en/HTTTerkeptar/638/>

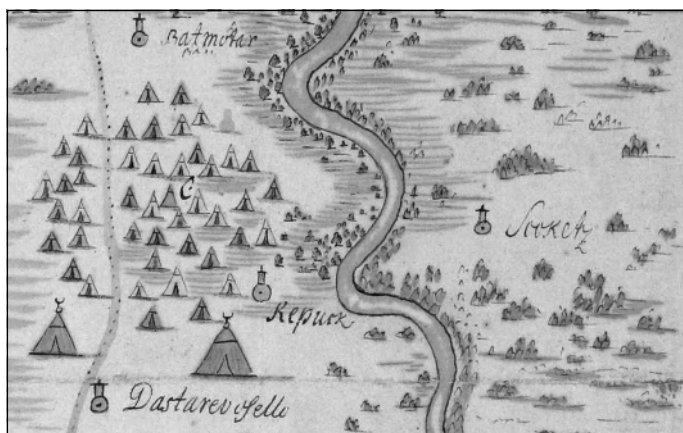
Slika 3. Naselje Šokac „Schoketz“ 1737. Izvor: *Theatre de la Guerre ouvert en Hongrie dans la tartarie crimée...*
<https://maps.hungaricana.hu/en/HTTTerkeptar/756/>

Selo Šokac je 1718. imalo 18 domova ili stotinjak stanovnika. Na užem području Mačve koje je bilo obuhvaćeno austrijskim popisom bilo je svega 2034 stanovnika (Simonović 1987: 93, 95). Pod austrijskom vlašću u Srbiji južno od Save i Dunava trgovina je ponovno oživjela, a osim Dubrovčana, Bosanaca, pojavljuju se Armenci, Nijemci i drugi. U austrijskom popisu vojnih sela 1737., kojem je pripadalo selo Šokac, popisano je 15 domova s prosječno 6 članova po domu (Simonović 1987: 96).

Slika 4. Naselje Šokac „Sokaze“ 1738. Izvor: *Theatrum belli inter imperat. Carol VI. et sult. Achmet IV. in partibus regnorum Serviae et Bosniae ... Regnum Bosniae, una cum finitimis Croatiae, Dalmatiae, Slavoniae, HUNG. et Serviae partibus, adjuncta praecipuorum in his regionibus munimentorum ichno*

<https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/10590/?list=eyJxdWVyeSI6ICJTZXJ2aWFlIn0>

Slika 5. Naselje Šokac „Sookecz“ 1738. Izvor: *Plan von der Gegend Ratscha sowohl diesserts als jenseits der san samt dem Türckischen Retranchement und Lager.*

<https://maps.hungaricana.hu/en/HTTTerkeptar/25047/>

Slika 6. Naselje Šokac „Schoxete“ 1738. Izvor: *Theatre de la Guerre dans le Royaume de Servie en Originale divises dans tous les districtes et mesures après la Bataille de Belgrade, et la Paix de Passarovitz, et sur differents memoires origianux de 1737 et 1738 qui n'ont pas encor paru jus'q'a cejour*
<https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/29766/>

Slika 7. Naselje Šokac „Schoketz“ 1745. Izvor: *Tabula Geographica exhibens Regnum Sclavoniae cum Syrmii Ducatu. – Carte du Royaume d'Esclavonie et du Duché de Syrmie...*
<https://maps.hungaricana.hu/en/HTTTerkeptar/640/>

Simonović (1987: 98) pretpostavlja na temelju karata koje su mu bile dostupne da se selo Šokac ugasilo između 1739. i 1783. – 1784. Naime, nakon Beogradskog mira 1739. značajan dio stanovništva (uz većinom pravoslavno i malobrojno katoličko) iz sjeverne Srbije, Šapca, Beograda i Smedereva preseljava u Srijem, Bačku i dalje na sjever sve do Budima. Međutim, na kartama koje se javljaju iz godina 1788., 1792. (slika 7. i 8.) te na karti iz 1805.⁴ selo Šokac je još ubilježeno. Na karti

⁴ Naselje Šokac „Schoketz“ na karti iz 1805. izgleda kao na predlošku karte iz godine 1788. (Slika 7) te je moguće da je samo iskorišten stari podatak. Izvor: *Regnum Hungariae cum unitis provinciis*

Maximilian Schimeka iz 1788. naselje je upisano pod imenom „Schogoz“ jugozapadno od Bogatića.⁵ Budući da je područje Mačve u razdoblju 1788. – 1791. bilo pod austrijskom vlašću možemo smatrati pouzdanim kartografske izvore iz tog razdoblja. Pri svakom povlačenju Austrije iz Mačve (1739. i 1791.) povlačio se znatan dio populacije na sjever preko Save zbog straha od osmanske odmazde (Milojević 1913: 679).

Slika 8. Naselje Šokac „Schoketz“ 1788. Izvor: *Regnum Hungariae cum unitis provinciis nom. Galiciae Lodomeriae Bukowinae, Transilvaniae, Sirmii, Sclavoniae, Croatiae, Dalmatiae, et caeteris regionibus vicinis*
<https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/9461/>

Nakon 1791. bilo je snažno iseljavanje u Srijem. Nakon tog iseljavanja, iako se još spominje naselje Šokac, možemo pretpostaviti da je došlo do smjene stanovništva i prekida u kontinuitetu naseljenosti Šokca i prisutnosti stanovništva koje je moglo prenositi ime naselja. Neovisno o tome, očuvao se spomen na šokački etnonim u Klenju i njegovoj bližjoj okolici. „Zapadno od današnjeg sela nalazi se lokalitet Krčevine – Šokačko polje, a južno od Klenja – potes Staro Klenje. Tu je znači bilo selo Šokac. Pošto se selo Šokac gasi, a na tom terenu se javlja ponovo selo Klenje, verovatno je današnje selo Klenje nastalo sredinom XVIII. veka od starog sela Šokac“, zaključuje Simonović (1987: 98). Spomen na nekadašnje naselje ipak se održalo do početka 19. stoljeća, moguće kao usporedni naziv za Klenje, jer se u Protokolu i Registru šabačkog magistrata od 1808. do 1812. za dvojicu stanovnika spominje da su iz Šokca (Popović 2010: 152). U spomenutom Šokačkom polju sa zapadne strane

nom. Galliciae, Lodomeriae, Bukovinae, Transilvaniae, Sirmii, Sclavoniae, Croatiae, Dalmatiae et ceteris regionibus vicinis optimis e mappis confert. <https://maps.hungaricana.hu/en/MegyeciTerkepek/4718/> (pristupljeno 15. svibnja 2021.).

⁵ Izvor: *Das Koenigreich Bosnien, und die Herzegovina (Rama) samt den angraenzenden Provinzen ... nach den militaerischen Handkarten des Prinzen Eugen der Grafen Kherenhüller, Marsigli und Pallavicini geographisch aufgetragen ...* <https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkeptar/10586/> (pristupljeno 15. svibnja 2021.).

Slika 9. Naselje Šokac „Shoketz“ 1792. Izvor: *Mappa novissima Regnorum Hungariae Croatiae, Sclavoniae nec non Magni Principatus Transylvaniae, juxta accuratissimas observationes, adhibitisque certissimis veritatis fontibus descripta*
<https://maps.hungaricana.hu/en/MOLTerkepar/10413/>

Klenja, arheološkim istraživanjima prije četrdesetak godina fiksirani su ostatci neka-
 dašnjeg sela Šokac.⁶

Antonije Aleksić (1891: 11-12) u svom radu o Mačvi navodi: „Verovatno je neki malen deo starosedelaca mogao biti i katoličke vere. Otuda su se valjda zadržali nazivi mesta (polja): Viškupija, više Ravnja na Savi, gde je valjda episkopija (bisku-

Slika 10. Šokačko polje između Klenja i Salaša Crnobarskog Izvor: *Topografska karta 1:25000 427-2-4 Bijeljina 2-4 (Bogatić) 427-2-2 (Banovo Polje)*
https://www.topografskakarta.com/jugol/download/srb_25/bijelina_8/h169.html

⁶ *Arheološki pregled* 21, 1980, str. 208.

pija) bila, ili se tu nalazilo samo imanje nekog biskupa; Šokačko polje i Šokačka mala u Klenju; Šokčići i Šokčevići, prezimena nekih Mačvana.“ Lokalitet Beškupija, Viškupija ili Biskupija je zapadno od Ravnja, naspram Banovog Broda gdje je u 15. stoljeću postojalo naselje i katolička crkva (Ilić 2012: 360). Aleksić je bio uvjerenja da su ti Šokci bili doseljenici iz Bosne ili iz Slavonije iz razdoblja austrijsko-osmanskih ratova. Jovan Cvijić (1923: 34), za razliku od Aleksića, koji je pretpostavljao kako bi riječ mogla biti o malom broju katolika starosjedilaca u Mačvi, tvrdi suprotno: „Vidi se da je u Mačvi bilo dosta starosjedelaca katoličke vere.“ Kako osmanski defter svjedoči s početka trajnije vlasti Osmanlija nad Mačvom, to stanovništvo je tamo među preostalom, neizbjeglom, malobrojnom populacijom Mačve zatečeno i popisano. Vjerojatno je u tom trenutku katoličko stanovništvo već bilo u izraženoj manjini prema pravoslavcima.

Zaključak

Dio starijih tumačenja o podrijetlu etnonima Šokac vezivao ga je uz područje Bosne. Novi izvori i istraživanja otkrivaju prve potvrde etnonima u Mačvi i Srijemu. To ne isključuje mogućnost da se nađu i druge, ranije potvrde šokačkog etnonima u bližim područjima Mačvi i Srijemu, napose u sjeveroistočnoj Bosni i Podrinju, s lijeve i desne strane toka rijeke Drine. Pretpostavka Marinka Vukovića da se prvotna uporaba apelativa i njegov prijenos na Slavene katolike općenito dogodio na prostoru istočnije od Bosne ili na njenim istočnim rubovima oko gornjega i središnjega toka rijeke Drine s novim potvrdama etnonima Šokac čini se izglednom. Na području Podrinja tijekom srednjovjekovlja bili su brojni doticaji katolika i pravoslavaca te se tamo vjerojatno dogodilo korištenje oznake Šokac za katolike u značenju kakvo nam je danas poznato. Važno je imati na umu da su najranije potvrde šokačkog etnonima vezane uz osmanske izvore, širenje osmanske vlasti na sjever te da su na navedenim područjima bili doticaji katoličkog i pravoslavnog stanovništva. Moguće je rekonstruirati na temelju prvih osmanskih popisa da se od početka 16. stoljeća etnonim rasprostranio na područjima uz rijeku Savu s obje strane njezina toka, u Mačvi i Srijemu. Krajem 16. i početkom 17. stoljeća šokačko ime je već potvrđeno kod ušća Save u Dunav, u Beogradu i Višnjici, Slavoniji, Bosni i Podunavlju. Kasnije se etnonim proširio i na druge katolike pa se povremeno javlja u Hercegovini, zapadnoj Bosni, Dalmaciji i drugdje. Može se pretpostaviti da je jezgra tih Šokaca u Mačvi, Srijemu, Slavoniji, sjevernoj Bosni u svojoj osnovi autohtono katoličko slavensko stanovništvo koje je živjelo na širem prostoru uz rijeku Savu.

Za razliku od drugih područja sa šokačkim stanovništvom, situacija u Mačvi bila je kompleksnija zbog utjecaja koji su dolazili iz susjednih krajeva sjeveroistočne Bosne i srednjovjekovne Srbije. Tamo je uz katoličku crkvenu hijerarhiju bila prisutna pravoslavna crkvena organizacija te pristaše crkve bosanske. Za vrijeme osmanske vlasti bili su izražena manjina u odnosu na pravoslavno stanovništvo i bez stalne duhovne skrbi što je otvaralo put u prelazak u pravoslavlje o čemu svjedoče primjeri prakse iz susjednog Srijema. Unatoč ograničenim podatcima o stanovništvu pod

osmanskom vlašću, znamo da se naselje Šokac održalo sve do početka 19. stoljeća. Ono je već u prethodnom stoljeću moralo trpjeti zbog promjena austrijske, odnosno osmanske vlasti. Zbog smjena stanovništva dolazilo je do prekida u kontinuitetu naseljenosti i prijenosu imena naselja. Ipak, spomen na nekadašnje naselje ostao je sačuvan u suvremenom toponimu Šokačko polje.

Kartografski izvori

<https://maps.hungaricana.hu>

<https://www.topografskakarta.com>

Objavljeni izvori

Bojanić, Dušanka. 1982. Sultanska akta izdata na zahtev Dubrovačke Republike od 1627. do 1647. dubrovački defter br. 3. *Miscellanea* 10: 33-202.

Bojanić-Lukač, Dušanka. 1973. Fragmenti jednog zbirnog i jednog opširnog popisa vidinskog sandžaka iz druge polovine XV veka. *Miscellanea*. Beograd, Poseban otisak, 2.

Dević, Antun. 1999. Spisi generalnih sjednica Kongregacije za širenje vjere u XVII st.; I dio. *Fontes: izvori za hrvatsku povijest* 5: 23-169.

Dević, Antun. 2004. Razni fondovi Kongregacije za širenje vjere 17-18. st. Visite e collegi. *Fontes: izvori za hrvatsku povijest* 10: 253-293.

Handžić, Adem. 1986. *Dva prva popisa zborničkog sandžaka (iz 1519. i 1533. godine)*. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine.

Jačov, Marko. 1986. *Spisi Kongregacije za propagandu vere u Rimu o Srbima, 1622-1644*, sv. I. Beograd: SANU.

Jačov, Marko. 1992. *Le missioni cattoliche nei Balcani durante la Guerra di Candia (1645-1669)*, sv. II. Vatikan: Biblioteca apostolica vaticana.

Kašić, Bartol. 1987. *Putovanja južnoslavenskim zemljama*. Privlaka: Kulturno informativni centar „Privlačica“.

McGowan, Bruce W. 1983. *Sirem sancaği mufassal tahrir defteri*. Ankara: Turk Tarih Kurumu Basimevi. 1983.

Literatura

Aleksić, Antonije. 1891. Mačva sa naročitim pogledom na poplavne prilike. *Glasnik Srpskog učenog društva* 72: 1-105.

Andrić, Stanko. 2009. Bazilijanski i benediktinski samostan sv. Dimitrija u Srijemskoj Mitrovici. *Radovi* 41(1): 115-185.

Antunovich, Ivan. 1882. *Razprava o podunavskih i potisanskih Bunjevcih i Šokcih u pogledu narodnom, vjerskom, umnom, građanskom i gospodarskom*. Beč.

Bara, Mario. 2014. „Naši Šokci“: podrijetlo, migracije i društveni razvoj Hrvata u Banatu. *Godišnjak za znanstvena istraživanja* 6: 9-46.

- Boškov, Vančo. 1992. Turski dokumenti o odnosu katoličke i pravoslavne crkve u BiH i Dalmaciji XV-XVII veka. *Spomenik SANU CXXXI, Odeljenje istorijskih nauka* 7: 7-95.
- Cvijić, Jovan. 1923. *Govori i članci*, knj. 3-4. Beograd: SANU.
- Cvijić, Jovan. 1966. *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje: osnovi antropogeografije*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Ćirković, Sima. 1997. Katoličke parohije u srednjovekovnoj Srbiji, u: *Rabotnici, vojnici, duhovnici*. Beograd: Equilibrium: 240-258.
- Ćirković, Sima. 2008. Zemlja Mačva i grad Mačva. *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* 1-4: 3-20.
- Ćirković, Sima; Mihaljčić, Rade. 1999. *Leksikon srpskog srednjeg veka*. Beograd.
- Dinić, Mihailo. 1978. *Srpske zemlje u srednjem veku: istorijsko-geografske studije*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Dragojlović, Dragoljub. 1974. *Bogomilstvo na Balkanu i u Maloj Aziji: Bogomilstvo na pravoslavnom istoku*. SANU, Balkanološki institut.
- Dinić-Knežević, Dušanka. 1986. *Dubrovnik i Ugarska u srednjem veku*. Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za istoriju: Vojvođanska akademija nauka i umetnosti.
- Džaja, Srećko. 1992. Katoličanstvo u Bosni i Hercegovini od Kulina bana do austro-ugarske okupacije. *Croatica Christiana periodica* 16(30): 153-178.
- Eschenburg, Bernd. 1976. *Linguistische Analyse der Ortsnamen der ehemaligen Komitate Bács und Bodrog von der ungarischen Landnahme (896) bis zur Schlacht von Mohács (1526)*. München.
- Fotić, Aleksandar. 2005. Belgrade: A Muslim and Non-Muslim Cultural Centre(Sixteenth-Seventeenth Centuries). u: Antonis Anastasopoulos [ur.], *Provincial Elites in the Ottoman Empire*. Halcyon Days in Crete V.: a Symposium Held in Rethymno 10-12 January 2003. Rethymnon: Crete University Press: 51-75 str.
- Grčić, Mirko; Grčić, Ljiljana. 2011. Geneza grada i poreklo imena Šapca. *Zbornik radova Geografskog instituta „Jovan Cvijić“ SANU*, 61(1): 83-103.
- Ilić, Mikica. 2012. *Selo Bosut u Sremu (1706. – 2006)*. Srijemska Mitrovica.
- Jeremić, Risto. 1926. Bukin: (jedno šokačko naselje u Bačkom Podunavlju). *Glasnik Geografskog društva* 1: 95-112.
- Komatina, Ivana. 2016. *Crkva i država u srpskim zemljama od XI do XIII veka*. Beograd: Istorijski institut, 2016
- Komatina, Ivana; Komatina, Predrag. 2018. Vizantijski i ugarski Srem od X. do XIII. veka. *Zbornik radova Vizantološkog instituta* LV: 141-164.
- Lopašić, Radoslav. 1894. *Urbaria lingua croatica conscripta, Hrvatski Urbari* 1. Zagrabia: Academia scientiarum et artium slavorum meridionalium.
- Mandić, Dominik. 1960. *Bosna i Hercegovina: Državna i vjerska pripadnost sredovječne Bosne i Hercegovine*. Chicago: The Croatian Historical Institute.
- Milojević, Borivoje. 1913. Rađevina i Jadar: antropogeografska ispitivanja. *Srpski etnografski zbornik*, Naselja srpskih zemalja knj. 9: 635-912.

- Mitrović, Katarina; Koprivica, Marija. 2016. Beogradsko-mačvanska episkopija između pravoslavlja i katoličanstva (XI - prve decenije XIV veka). *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* 82: 3-18.
- Moačanin, Nenad. 1997. *Požega i Požeština u sklopu osmanlijskoga carstva: 1537. – 1691*. Jastrebarsko: Nakl. Slap.
- Nikolić, Berislav. 1966. Mačvanski govor. *Srpski dijalektološki zbornik* 16: 179-314.
- Popović, Radomir J. 2010. *Protokol i Registar šabačkog Magistrata od 1808. do 1812. godine*. Beograd: Istorijski institut.
- Prica, Radomir (ur.). 1969. *Sremska Mitrovica*. Srijemska Mitrovica: Muzej Srijema.
- Rácz, Anita. 2011. *Adatok a népnévvél alakult régi településnevek történetéhez*. Debreceni Egyetemi Kiadó. Debrecen: Debrecen University Press.
- Sekulić, Ante. 1991. *Bački Hrvati : narodni život i običaji*. Zagreb: Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 52, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Simonović, Đorđe. 1987. Seoska naselja u Mačvi od Ravaničke povelje do kraja prve vlade kneza Miloša Obrenovića 1839. godine. *Glasnik Etnografskog muzeja* 35: 77-111.
- Skenderović, Robert. 2017. *Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije*. Subotica - Slavonski Brod: Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata; Podružnica za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest.
- Smajić, Ramiza. 2014. The Churches and Early Ottoman Governance in Bosnia: The Reality and Historiographic Generalisations in 20th Century. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 15: 125-134.
- Tešić, Milosav. 1977. Govor Lještanskog. *Srpski dijalektološki zbornik* 22: 161-328.
- Vasin, Dejana. 2017a. *Pogranični srpski i ugarski gradovi na Savi i Dunavu u srednjem veku*. Doktorska disertacija. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet, Odsek za istoriju.
- Vasin, Dejana. 2017b. Trgovina Dubrovčana u Mitrovici u 14. veku. *Spomenica Istorijskog arhiva Srem* 16: 13-29.
- Vidović, Domagoj. 2019. Pogled u prezimenski fond Hrvata u Crnoj Gori. *Folia onomastica Croatica* 28: 179-205.
- Vujković Šakanović, Ana. 2018. Teritorija i naselja zemlje Mačve u srednjem veku. *Tanulmányok* 1: 159-177.
- Vuković, Marinko. 2012. Problem podrijetla Šokaca i njegov odraz u Historiografiji. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 30: 327-358 str.
- Zirojević, Olga. 1980. Oko naziva Frenk i Latin. *Prilozi za orijentalnu filologiju* 28-29: 375-385.

Summary

The Šokac settlement - a contribution to the earliest memories of the ethnonym Šokac

Based on the published sources and literature, the author follows the earliest mentions of the ethnonym Šokac. Based on these sources, the area of incidence of the ethnonym Šokac in the period from the beginning of the 16th to the first half of the 17th century is determined. The areas of Mačva and Srijem stand out as those with the earliest confirmation of the name Šokac. In the second part of the paper, traces of the Ikavian dialect and the Catholic population in Mačva are tracked as a connection with the appearance of the Šokac settlement. The third part of the paper follows the development and disappearance of the Šokac settlement through cartographic sources.

Keywords: Šokci, Šokac settlement, Mačva, Ikavians